

Минуло 35 років від часу Чорнобильської аварії. Тоді, у 1986-му, мало хто розумів, наскільки катастрофічною вона була, і як довго людству доведеться ліквідувати її наслідки. З роками з пам'яті зникає безліч дрібниць, нюансів, але те, що вразило тебе в перші дні та місяці, залишається з тобою назавжди. Важко забути ту аномальну, як нам здавалося, спеку весни і літа 1986-го, пташину безмовності у Чорнобилі, дві величезні зграї домашніх гусей одразу за понтонним мостом (ми навіть сперечалися, за яким принципом вони поділялися – беніївські чи чорнобильські), постійний металевий присмак у роті, а потім – кури, уже нічії, покинуті господарями, і які щодня втрачають своє пір'я і стають абсолютно лисими.

Ті люди, які працювали в Чорнобилі, ті, кого ми зустрічали на вулицях міста, здавались абсолютно спокійними та відстороненими від реалій цього дня, і лише згодом ми зрозуміли, що вони теж шоковані тим, що відбувається. А відбувалося те, з чим ми поки що ніколи не стикалися: повна евакуація населення, режим радіаційної безпеки, ходіння в масках-респіраторах (щоправда, і тоді не всі цього дотримувалися), відсутність інформації та невідомість. Хоча інформація у нас все ж таки була – вибух на атомній електростанції.

Початок. Робота нашого Інституту у зоні впливу Чорнобильської аварії розпочиналася зі створення оперативної науково-адміністративної групи, яку очолив доктор геол.-мін. наук Е.В. Соболевич, та з пошуку добровольців для роботи у зоні. До цього, щоправда, у нас було організовано цілодобову службу радіаційного контролю за ситуацією на території та даху інституту, а також прилеглий ділянки проспекту Палладіна (дані кожні 3-4 години передавалися до штабу цивільної оборони АН УРСР). Ці дні (особливо 1-2 травня 1986 року) були дуже важкими у психологічному відношенні – ми знаємо про аварію, ми знаємо про можливі наслідки, а нічого конкретного людям сказати не можемо. Лише «мами та тата не везіть на відпочинок своїх дітей у ліс, подивіться на нас, ми не просто у таких костюмах, сталася аварія, масштаби не відомі, подумайте про майбутнє». На жаль, наші вмовлення і потуги попередити були здебільшого марними.

Оперативну групу було створено. Охочих працювати в аварійній зоні виявилось небагато. Щоправда, існував цілий відділ, який займався питаннями, пов'язаними з атомною енергетикою та її впливом на навколишнє середовище – відділ ядерної геохімії та космохімії, а до нього належала і

лабораторія ядерно-фізичного аналізу ДКП ІГФМ, (лабораторії Дослідного комплексного підприємства Інституту геохімії і фізики мінералів АН УРСР, яку в той час очолював автор спогадів – Ред.) Дослідження в такій галузі, а також те, що нам довелося вивчати зразки води та снігу від попередніх позаштатних викидів на ЧАЕС (їх було два), визначили участь наших співробітників у всіх роботах у зоні, пов'язаних із геохімією техногенних радіонуклідів. А для когось із наших (як і для Петра Лаврова) Чорнобиль розпочався із виклику до військкомату на перепідготовку.

Вода. Першим і основним нашим завданням було визначення якості води, яка доходить до верхнього б'єфу Київського водосховища – це було питання на той час не просто важливе, а архіважливе. Дніпро живить водою понад 14 млн. людей, а скільки від нього залежить поливних угідь і досі лишається незрозумілим. Тому вода і тільки вода.

У першій декаді травня у Київському пароплаванні було зафрахтовано теплохід «Каштан-11» (абсолютно новий, щойно спушений з херсонських стапелів), який став для нас на два місяці польовою лабораторією, кухнею та спальним наметом. З апаратури у нас були лише 4-х каналний радіоспектрометр та повна польова хімічна лабораторія. Натомість фахівців, які справді знають свою справу, у нас вистачало, були навіть хіміки з Інституту загальної та неорганічної хімії та Інституту колоїдної хімії (Віктор Павлов та Сергій Тютенко). Пароплавання, зі свого боку, забезпечило «зелену вулицю» при обслуговуванні нашої експедиції.

Вийшли у Київське море, і одразу розпочалася робота – відбір проб (не лише поверхневі зразки, а й з глибини від 1,5 до 2,0 м, у залежності від рельєфу дна) та аналітика, а дворазовий контроль здійснювався під егідою начальника експедиції Г.М. Бондаренка. Вже в темряві підійшли до нашої проміжної станції у с. Сухолуччя, і перші результати показали, що треба йти вгору, треба йти на Прип'ять, перевіривши до цього все ще раз. Наш висновок підтвердився наступного дня, коли ми ще раз пройшли галсами вздовж фарватеру водосховища. Після короткої наради капітан приймає рішення: не витрачаючи часу йти Прип'яттю до Чорнобиля, а там діяти за обставинами. Цієї ж ночі керівництво штабу АН УРСР та Інституту приймає рішення про виявлення найбільш забруднених ділянок у районі підживлення водосховища.

Так, у нас траплялися помилки, але хто може їх уникнути в такій екстремальній ситуації? До

Чорнобиля підійшли майже вночі, а причал зайнято. Пришвартувалися лівим бортом до якоїсь баржі. Як тільки вранці розвиднилося, радіометрист визначив, що показання на поверхні насипу баржі перевищують 2-3 рентгени на годину (вона, ця баржа, просто з

доварійного часу чекала на свою відправку до Пінська). Одягли протигази і спробували збагнути те, що ми вже не в Києві, не в Київському морі, а у Чорнобилі.

Перша чорнобильська експедиція на теплоході «Каштан-11» у травні 1986 р. Зліва направо: Ігор Садолько, Сергій Ромодан (капітан теплохода), Ігор Хутько, Сергій Місюра, Ігор (помічник капітана), Микола Костюченко, Сергій Тьютенко, Микола Проценко, Микола Ковалюх. *Фото В. Доліна*

Пробовідбирання донних відкладів та води з різної глибини з борту теплохода «Каштан 11» у травні 1986 р. Зліва направо: Ігор Садолько, Микола Костюченко, Микола Ковалюх, Сергій Місюра. *Фото В. Доліна*

З самого ранку (ще до сніданку) ми відійшли від баржі і перемістилися до Красненської протоки. Відразу після цього зняли протигази. Через 200 м, а це вже в протоці, - 0,6 Рт/год і посилення присмаку в роті (деякі вчені вважають, що це нісенітниця, але повірте моєму досвіду – це правда). Човен, який Валера Маркар'янц перетворив із простого гумового на слухняний підвісному мотору, був головним нашим плавзасобом. У повній бойовій готовності, одягнені в загальновійськові захисні комплекти, які призначалися для ведення війни в зоні ядерного вибуху, та протигази, озброєні військовими дозиметрами ДП-5В ми відплили від борту теплохода у супроводі німих побажань удачі. *(Оце накрутив, але так воно й було – Авт.)*

Йде фіксація фактів та вимірювання. Перша зупинка – 0,2 Р/год, але проби води і прибережного піску відібрали, хімзахист поки що терпимо, друга зупинка – 0,6 (більше хочеться пити і заважає хімзахист), третя зупинка – проби, раніше відібрані, викидаються, четверта – спочатку скидаємо весь хімзахист, робимо виміри – 1,2, про всяк випадок пливемо далі (район залізничного мосту) – від 2 до 2,5 Рентгенів на годину. Все, основну роботу зроблено (проби піску та води відібрано), щоправда, що це дало і в чому це допомогло у вирішенні подальших проблем, я й досі не знаю. Повертаємося, а нам з борту «Каштана» повідомляють, що поки ми «прогулювалися», вони спінінгом «трьох щупарів узяли». Прикро.

Усі наші дослідження та первинні розробки з вивчення розподілу радіонуклідів (РН) у водах Дніпра, Прип'яті, Десни, Тетерева та Київського водосховища дали можливість розглянути загальну ситуацію забруднення поверхневих вод аварійного регіону та виробити концепцію водозабезпечення вздовж усього Дніпровського каскаду.

До нашої роботи підключилися (і не просто на день-два, а на багато років дослідів та досліджень) молоді вчені, які щойно залишили свою альма-матер – Вітя Долін, Олег Нефедов, які згодом зробили свій внесок у вирішення багатьох питань Зони.

Пробовідбирання поверхневих вод р. Прип'ять у травні 1986 р. Зліва направо: Микола Ковалюх, Ігор Садолько, Сергій Місюра. *Фото В. Доліна*

Реевакуація. Головне (одне з головних) питання до осені 1986-го – куди подіти людей. Постраждали в невоєнний час, втратили все, не просто все, а абсолютно все. Що далі? Було ухвалено рішення про проведення комплексних досліджень не тільки у відселених населених пунктах, а й на прилеглих до них територіях (ліс, луг, заплава, а головне – вода, вода у колодязях та на всіх ділянках, що прилягають до можливого їх використання) для вирішення питання про повну або часткову реевакуацію населення за місцем проживання.

Дві мобільні групи, які очолювали М. Костюченко та В. Ніколаєнко, на БРДМах (бойова розвідувально-дозорна машина піхоти) оперативно та професійно відпрацювали всі ділянки у тих населених пунктах, що були у списку на реевакуацію. Результати всіх досліджень дали змогу зробити висновок, що реевакуація не тільки небажана, але й за всіма факторами заборонена. Чесно кажучи, я не пам'ятаю всіх положень тогочасних законів, я просто доповів отримані результати на засіданні ОМГРО (якщо мені

не зраджує пам'ять – оперативна міжвідомча група радіаційної обстановки), де не просто вирішувалися ті чи інші питання, а давалися чіткі рекомендації до уважного вивчення та виконання. Під час доповіді виникли деякі нюанси, здебільшого через присутність на засіданні ОМГРО якогось представника ЦК КПРС: «А чому на ваших таблицях та графіках немає грифа «цілком таємно?». Можете уявити, що йому відповіли тоді, у вересні 1986-го!

Свою частину роботи ми виконали якісно та вчасно. На нашу честь, все, що зробили співробітники нашого Інституту, вилилося в одну з перших програм допомоги чорнобильським переселенцям.

Міграція. Згодом наші головні дослідницькі пріоритети було скеровано на питання міграції радіонуклідів в об'єктах довкілля. Що ж стосовно побуту, ми втратили будинок-притулок на теплоході, отримали житло в Іванкові та щодня їздили на роботу з Іванкова до Чорнобиля. Все це було не просто незручно (харчувалися ми або дорогою, або в офіцерській їдальні в Чорнобилі), а й невігідно у зв'язку з деякими труднощами із заправкою наших автомобілів. Побутові питання (ночівка, зміна обмундирування, харчування) вирішувалися чітко та швидко штабом АН УРСР на чолі з Г.В. Лисиченком. Складно було нашим водіям – спочатку Віктору Вариводі, потім Шурі Павленку, адже вони з нами були і на роботі, і на доставці з роботи на відпочинок. Знайти житло в Чорнобилі було досить складно (а раптом повернуться колишні мешканці чи їх повернуть?). Питання вирішилося тоді, коли у нас з'явився академічний гуртожиток і навіть власні приміщення для проведення будь-яких аналізів.

Вже кілька місяців співробітники нашого інституту досліджували основні форми радіоактивних забруднень (відділ Куковського) за допомогою радіофотоскопії (*авторадіографії* – *Ред.*) Результат було отримано дивовижний: радіаційний фон складається з двох головних забруднювачів – іонно-аерозольної складової та твердих гарячих частинок. Причому гарячі частинки протягом декількох місяців проникають у ґрунт на достатню глибину (1-3 см, залежно від типу ґрунту). Цей факт підтверджують роботи М. Мовчана, А. Шпигуна, Б. Злобенка, Ю. Федоренка.

Далі у справу вступила методика пошарового відбору проб ґрунту для повного аналізу перерозподілу радіонуклідів за вертикаллю. Було виділено основні ландшафтні особливості зони Полісся та обрано ділянки для довгострокових досліджень міграції РН (ці роботи проводилися вже з ОГ (*оперативною групою* – *Ред.*) Держкомгідромету).

Лабораторія. Новий 1987 рік ми зустрічали вже в новому житлі : 4 розкладачки в однокімнатній квартирі (15 кв.м разом із передпокоем, без води та туалету), за адресою Б. Хмельницького, 21. Харчування було досить пристойним, достатньо тепло (якщо вчасно протопимо піч), гідрохімілабораторія працює, але основним вимірювальним приладом залишається наш 4-х – каналник (*той самий чотириканальний гама-спектрометр, який використовували навесні на «Каштані-11» - Ред.*) Починається черговий етап роботи: відбір проб (наземним та вертолітно-повітряним способом) та картування радіоактивного забруднення 30 км та 60 км Зони. Більшість аналізів йде через вимірювальні комплекси МО (*Міністерства оборони – Ред.*) та Гідромету СРСР, але вони дають лише загальні дані щодо радіаційного фону.

Усі основні лабораторні дослідження проводяться в інституті (головні виконавці Л. Кононенко, Т. Коромисличенко, Н. Костюченко, В. Морозов – він був у нас і там, і тут), а проби доставляються з Чорнобиля. Час доставки проб залежить від багатьох факторів – це і компонування, і проходження через пункти санітарної обробки, і документація та супровід, і пошуки пального, і витрати людино-годин та багато інших нюансів.

У зв'язку з нагальною необхідністю мати вимірювальну лабораторію в зоні, а не вивозити проби до Києва, взимку та навесні 1987 року нам вкрай потрібно було знайти приміщення, придатне для обробки відібраних проб і проведення аналізу зразків. Цим питанням ми займалися разом із завідувачем лабораторії первинної обробки ДКП ІГФМ Л.Р. Нурмамедовим. Для початку нам запропонували зосередити пошук у м. Прип'ять. Школа і дитячий садок (покинуті дитячі іграшки, тапочки, шкарпетки, трусики, все, що залишалося після евакуації) справили не просто гнітюче враження, а викликало почуття потрясіння. Відмовилися. Врешті-решт ми зупинили свій вибір на підвальному приміщенні Чорнобильської ветеринарної аптеки на вулиці Кірова, 35 (воно було обладнане двома хішкафами з окремою витяжкою).

Інститут виділив щокочу дробарку (квартирний Джонса віддала лабораторія пробопідготовки ДКП) і встановив правила її використання, але потім виявилось, що для гомогенізації проб потрібен зовсім інший агрегат. Тут у роботу вступив Держпостач СРСР, протягом доби з Вірменії доставили 4 млини, а ми почали працювати. Проби складувалися в передбаннику, сортувалися за доставкою і пускалися в обробку. Кожну пробу квартирували, етикетували та розподіляли щонайменше у 4-5 контейнерах для досліджень на радіометрі «Compugamma». Якщо

хтось пам'ятає Олега Панова та Славу Галія, може собі уявити, якими були у ті часи зсередини їхні білі респиратори; в одного – борода, в іншого – широкий овал обличчя, а маски – чорні при дотриманні всіх правил безпеки. Окрім Панова та Галія тут попрацювали Ольга Коваленко, Саша Суленко, Леонід Нурмамедов, Костя Проскурко, Морозов Володя, Володя Власенко та багато інших.

Відбір проб. Це не те питання, на яке можна відповісти однозначно. Взимку 1986-87 років відбирали переважно проби води та снігу (дихає чи не дихає реактор), і робилося це всіма доступними тоді методами. Відбиралися проби за допомогою двох БРДМ, які іноді допомагали один одному вибратися з точок пробовідбору на проїзну дорогу. А проби відразу потрапляли до рук хіміка-віртуоза (з точки зору швидкості та правильності виконання всіх аналітичних робіт). Ми привозимо нову партію проб, а на нас вже чекає Володя Миронов з повним роздруком хіманалізу того матеріалу, який він отримав буквально ось-ось (і це за умов протопити піч, включити плиту, розсортувати, проаналізувати та ще раз перевірити). Пізніше настав час відбору ґрунту, а це вже робота нашої лабораторії.

Співпраця з ОГ Держкомгідромету СРСР. У перші місяці та роки нашої роботи в Зоні нам доводилося співпрацювати з багатьма відомствами та організаціями різного масштабу. Ми брали активну участь у вирішенні проблем штабів цивільної оборони УРСР та СРСР, Міністерства оборони та УБ-605 (*управління будівництва, яке відносилось до Міністерства середнього машинобудування СРСР – організації, чи не більш засекреченої, ніж Міністерство Оборони - Ред.*)

З Оперативною групою Держкомгідромету СРСР ми почали працювати ще під час нашої першої появи в Чорнобилі – вона тоді знаходилась у будівлі міськради на вул. Радянській. Перше питання, яке нас цікавило і яке ми поставили: «Який на даний момент загальний винос води з Прип'яті до Київського водосховища на годину, на добу, на тиждень?» Відповіді ми не отримали. Та у той час ніхто не знав відповіді на таке питання. Але через два місяці ми вже знали відповіді на всі ці питання та співпрацювали за великою кількістю спільних завдань.

Частину наших спільних проблем ми обговорювали та проектували їх вирішення разом. Частину завдань, вже сформульованих у певних розробках та завданнях, ми отримували у вигляді держзамовлень. Так нами було визначено 10 найважливіших, з погляду ландшафту та особливостей усієї забрудненої території, ділянок, які

протягом багатьох років потім були піднаглядними як для оцінювання можливого пилоперенесення, так і особливостей міграції радіонуклідів у ґрунті. Тоді ми розробили методику пошарового відбору проб ґрунтових відкладень. Деякі наші роботи були не просто субсидовані ОГ, а й виконувались спільно.

Тут наші фахівці з лабораторії нейтронно-активаційного аналізу вперше познайомилися з добротним спектрометром та виведенням результатів не на перфокарту або гнучкий диск, а безпосередньо на екран ПК, і тоді це був «286-й комп'ютер», а не наш Дніпро-10 з перфорованими стрічками.

Є.Д. Стукін (з вересня 1986 до 1993 року) був нашим головним замовником та куратором. З ним та під його керівництвом працювали наші інженери, дозиметристи та радіометристи В. Морозов, В. Власенко, В. Радчук, А. Іванов та ін.

Потім. Згодом була реорганізація, створення Державного наукового центру, затим – нового Інституту на базі сектора металогенії та відділу Е.В. Собоновича, а також тих відділів та лабораторій, які брали безпосередню участь у роботах з ліквідації аварії на ЧАЕС. Потім багато наших співробітників стали провідними спеціалістами в різних організаціях, що працюють або пов'язані з Зоною. Потім було масштабне ландшафтно-геологічне та радіаційне картування зони відділом В.П. Бухарева. Потім були подвірні обстеження в зоні та поруч із нею у продовження теми евакуації-реєвакуації (Поліське, Вільча та поруч розташовані населені пункти), одним із головних виконавців яких був Іван Шраменко. Потім були багаторічні дослідження процесів міграції РН у всіх об'єктах природного середовища (зустріч зі зграями диких собак, лосями-єдинорогами, вепрами розміром із «Жигулі», обіди та вечері Петі Лаврова, іноді просто в місцях пробовідбирання – просто ми не встигаємо в кормоцех...) Юра Сиротенко зі своїм ЛУАЗом, який брав піски там, де сідали інші всюдиходи, потім було вивчення з розподілу та перерозподілу РН за каскадом Дніпра та їх винесення у Чорне море (починали Ю. Желдаков та М. Костюченко, а закінчив та узагальнив В. Долін). Потім були дослідження можливого привносу чорнобильських забруднень у район РАЕС, Тунгуску,

Камчатку, потім були семінари, конференції, дисертації, з'їзди, закордонні відрядження та співпраця з іноземними колегами, потім були нові співробітники, які прийшли в Зону і десь перейняли у нас послідовність роботи. Потім була відсутність фінансування та пошуки так званих спонсорів, їх знаходження, відсутність, прив'язка робіт до будь-яких держтем.

Втім, а чи буває це «потім», якщо все, у що ти вклав свої сили, знання, продовжує жити і розвиватися, хай навіть трохи не в тому напрямі, який ти уявляв собі.

Резюме. Можливо, тут треба було поставити P.S, можливо, але вже як звук. Тим більше, що це майже одне й те саме.

Усі спогади втиснути у невелику замітку неможливо. Тому тут ішлося тільки про перші роки нашої роботи в Зоні, перші завдання, які нам довелося вирішувати і тих людей, які це робили. Можливо, читачеві ці імена та прізвища незнайомі і ні про що не нагадують і не говорять, але для тих, хто їх знав і пам'ятає – це ті, хто був там і не просто був, а працював і працював не за додаткову плату (часто дуже сумнівну), а на совість. Можливо, що мої спогади сумбурні і непослідовні. Згоден, але повірте мені, це те, що найбільше врізалося у пам'ять.

На жаль, немає фотографій або їх мало, і не тому, що ми не завжди намагалися відобразити свою роботу, а тому, що дуже часто вони комусь передавались або просто губилися.

Наприкінці мого короткого екскурсу у чорнобильські спогади мені хотілося б зазначити, що багато хто, навіть не будучи у 30-км зоні, стали героями, а деякі й інвалідами Чорнобиля, а деякі відмовилися від усіляких пільг, бо не вважали себе справжніми ліквідаторами. З понад півсотні співробітників, хто працював у Зоні, живими залишилося – на пальцях перерахувати. Ті, хто чесно відпрацював своє, ті, хто був там і пішов від нас раніше – це і є справжні Ліквідатори. Мені пощастило в житті бути з ними знайомим, з кимось працювати, з кимось дружити, з кимось просто співпрацювати і я пишаюся цим. Дякую Вам, хлопці.

Мої найкращі побажання тим, хто це читає.

Учасники ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС біля Інституту, 2007 р.:

зліва-направо: Долін В.В., Самчук А.І., Ніколаєнко В.І., Соботович Е.В., Галій С.А., Пушкарьов О.В., Шраменко І.Ф., Бондаренко Г.М.; у другому ряду: Злобенко Б.П., Лавров П.І., Єгоров О.С.

Від редактора

Прочитавши ці спогади, я неначе поринув у ті дні на початку травня 1986 р., коли під керівництвом Ігоря Садолька, 22-літній юнак Вітя Долін піднявся на борт теплоходу Київського річкового порту «Каштан-11» і тим самим все своє майбутнє життя та наукову діяльність пов'язав з проблемами подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Гортаючи поживклі сторінки польового щоденника з витисненим золотим написом «АН ССРСР», зустрічаю там записи ще шестизначних телефонів Москви і Києва, прізвища друзів і колег з Радієвого Інституту, Інституту Курчатова, Всесоюзного науково-дослідного інституту АЕС, міністерств і відомств України й СРСР. Тоді, тридцять п'ять років тому, нас об'єднала спільна біда. Сьогодні ми розділені амбіційними політиками та олігархами на ворогуючі сторони. Невже для того, щоб настав мир, потрібен ще один Чорнобиль?

Сьогодні мені прикро спостерігати, як в Україні та й у всьому світі піддають забуттю Чорнобильську трагедію, намагаючись психологічні проблеми населення забруднених територій та аварійних працівників видати за найбільш вагомні наслідки Чорнобильської катастрофи, як це зазначено у висновках Чорнобильського форуму (2005).

Я щиро переконаний, що уроки Чорнобильської катастрофи, які вивчатимуться науковцями майбутніх генерацій, слугуватимуть підґрунтям для глобальних висновків, технологічних і політичних рішень щодо розвитку ядерної енергетики зокрема та світового енергетичного комплексу в цілому. Щоб уникнути забуття, ми готові надати на сторінках збірника наукових праць «Геохімія техногенезу» можливість опублікувати спогади чорнобильців, евакуйованим та «ліквідаторам», жителям радіоактивно забруднених

територій, науковцям, що досліджують чорнобильські проблеми.

Цим виданням ми вшановуємо пам'ять колег, які поклали здоров'я і життя на вирішення проблем подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. Світла пам'ять тим, кого вже немає з нами. І хай не зраджує доля тих, хто першими став на заваді поширення «мирного атома» в Україні і світі, і тих, хто сьогодні прийшов за ними...

*Колегам і друзям,
чий життя поглинув
ядерний смерч Чорнобілля,
присвячується*

Я видел:

слезы капали с гранита,

Стекая в пламя Вечного огня.

Молчали скорбно

мраморные плиты,

Погибших охраняя имена.

Я видел
 опустевшие поселки,
 Безмолвные, глухие города,
 А на балконах –
 детские пеленки,
 Забытые остались навсегда.

Я видел:
 разноцветные коляски,
 Как сироты стояли во дворах.
 Так прерванное детство
 жуткой сказкой
 Застыло с болью в маленьких глазах.

Я видел тех,
 кто сбрасывал руками
 Куски графита в ядерный огонь.
 За тех,
 кто жизнью закрывали пламя,
 Отсчитывал секунды метроном.

А саркофаг
 стоит, как мавзолей,
 Громадой серою бетонной и свинцовой.
 Растут цветы
 у митинских аллей,
 Лежат в земле безвестные герои.
 Им орденов и славы
 не нашлось,
 Им – лишь строка в истории болезни;
 Им – лишь букет
 давно увядших роз;
 Им – лишь слова
 давно забытой песни...

Я видел:
 слезы падали с гранита,
 Стекая в пламя Вечного огня.
 Скорбели молча
 мраморные плиты,
 Погибших охраняя имена.

(1987)

Віктор ДОЛІН